

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА ТЛІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН У ЄВРОПІ НАПЕРЕДОДНІ ТА НА ПОЧАТКУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Гаврилів І.О., 2005

На основі історичних джерел показані перспективи вирішення питання української державності в планах і діяльності національних політичних сил, зокрема ОУН, на початковому етапі Другої світової війни.

Based on historical sources, the perspectives of Ukrainian state independence decision in the plans and activities of national political forces, OUN in particular, at the beginning stage of World War II are shown.

Шість десятиліть минуло з часу подій Другої світової війни, але в українському суспільстві ще триває протистояння, яке не дає змоги примирити громадян України, а це, своєю чергою, заважає нашому поступу до об'єднаної Європи. Незважаючи на те, що вітчизняна історична наука за останні 15 років розкрила багато раніше замовчуваних фактів останньої світової війни, по суті приступила до розробки україноцентричної концепції її подій, усталені стереотипи та радянські ідеологічні кліше продовжують впливати не тільки на національний політикум. Огляд української історіографії цієї проблеми свідчить про те, що далі продовжує тяжіти над дослідниками старий методологічний підхід щодо висвітлення давно відомих фактів, також, об'єктивно подаючи хід історичних подій, не завжди науковці можуть зробити відповідні висновки та узагальнення, що нівелює їхні досягнення в світлі сучасних завдань українського державотворення. Очевидно, що труднощі розбудови Української держави тісно пов'язані з нашим історичним минулим. Тому залишається актуальним дослідження українського національно-визвольного руху на зламі 30–40-х років минулого століття. Особливо потребують переосмислення парадигми потенційних можливостей національних політичних сил щодо їх впливу на хід подій у Центрально-Східній Європі на початку Другої світової війни та перспективи утвердження України як суб'єкта міжнародних відносин.

Проблему виникнення Другої світової війни, за великим рахунком, слід розглядати від закінчення Першої світової війни. Версальсько-Вашингтонська система розподілу кордонів у Європі та світі заклала міну сповільненої дії, яка призвела до нового світового конфлікту. Також країни європейської спільноти не змогли в зародку припинити поширення більшовицької експансії з Росії, що стало основним чинником нестабільної обстановки у міжвоєнний час. В центрі уваги опинилися українські землі, які у міжвоєнне двадцятиліття перебували під контролем Москви, Варшави, Бухареста і Праги. Незважаючи на поразку Української революції та втрату державності, роки визвольних змагань сприяли усвідомленню українського загалу в тому, що свобода, добробут і достойне життя можливі лише у власній незалежній державі, яка в перспективі мала б об'єднати усі наші етнічно-історичні землі. Але вороги робили все для того, щоб залишити існуюче статус-кво.

Російські більшовики не тільки позбавили суверенітету радянську Україну, але й прагнули фізично знищити найбільш національно свідомих і соціально активних українців. Масові репресії та депортації, голодомори, тотальна денационалізація поставили українство в УРСР на межу етнокатастрофи. Тому не тільки не справедливо щодо багатомільйонних жертв наших співгромадян, але й злочинно вважати маріонетковий комуністичний режим на східноукраїнських землях, як якийсь етап розвитку нашої державності.

На західних українських землях, незважаючи на асиміляційні потуги окупаційних режимів, українству вдалося зберегти і примножити національні державотворчі традиції. Тут активно діяли легальні та підпільні політичні сили, які організовували і мобілізували народ на національно-

визвольну боротьбу. Все робилося для того, щоб у прогнозованому воєнному конфлікті українство було готове позитивно розв'язати проблему української державності. Напередодні Другої світової війни керівництво найбільш впливової політичної сили, так званої “легальної опозиції” УНДО, вважало, що потрібно рахуватися з фактом перебування західноукраїнських земель у Польщі, тому вести боротьбу лише за територіальну автономію. У 1938 р. УНДО висунуло низку вимог до польських властей: а) наділення українських етнічних земель у Польщі територіальною автономією з власним сеймом, урядом і власною територіальною армією...; б) змінити закон про територіальну самоуправу, щоб забезпечити громадянам безпосередній вплив на їх діяльність; в) в демократичному напрямі ввести зміни до виборчого закону, щоб самі виборці мали безпосередній та вирішальний вплив на кандидатів до парламенту; г) припинити роздачу земель поміж спрощуваних з заходу колоністів, роздати землю малоземельним і безземельним місцевим селянам; д) заснувати український університет у Львові та розбудувати народне і середнє шкільництво всіх типів і видів з українською мовою навчання на всіх етнічних територіях, відповідно до чисельності і потреб українського населення [1].

Найбільш масова та дієва військово-політична організація ОУН стояла на позиціях усунення всіх окупантів з українських земель. Ще на установчому Конгресі українських націоналістів було вироблено і прийнято концепцію майбутнього державного ладу в Україні. Суть її полягала ось у чому: а) Україні потрібно пройти етапи державного будівництва: національне визволення, державне закріплення та розвиток; б) у часі визвольної боротьби лише національна диктатура, витворена в ході національної революції, зможе забезпечити внутрішню силу української нації та найбільшу її відпирність назовні; в) на час перехідного періоду головна роль належатиме голові держави, який підготує створення законодавчих та виконавчих органів; г) основою адміністративного устрою Української держави буде місцеве самоврядування, кожний край, матиме свій представницький законодавчий та виконавчий орган. Конгрес також зосередив увагу на розробленні перспектив соціального та економічного розвитку майбутньої України. Щодо промислового розвитку, то його мали забезпечити такі форми власності, як державна, кооперативна та приватнокапіталістична. Основу аграрної політики становитиме середняцьке приватне землеволодіння, продаж і купівля землі мали бути обмежені державним регулюванням. Загалом розвиток всього господарського життя України бачився як поєднання державного з приватним, широко мала бути поширена кооперація. Конгрес визначив розвинуту державну соціальну політику та забезпечення працівникам восьмигодинного робочого дня. Українська держава сприятиме національній церкві, а релігія стоятиме на сторожі морального виховання нації. Школа має бути єдина, безкоштовна, обов'язкова. Допускалися приватні навчальні заклади під контролем держави. На підставі загальної обов'язкової військової повинності буде збудована українська регулярна армія і військово-морський флот [2].

Виходячи із складності тогочасного становища України, націоналісти, цілком слушно, вбачали тільки шлях національної революції для відновлення Української держави, а досягнення цього – лише через національну диктатуру. Пояснюючи вимогу цього постулату, оунівці стверджували, що “... ми націоналісти проти інституту диктатури як форми державного ладу за нормальних умов життя нації. Ми лише обстоюємо національно-революційну диктатуру як перехідний стан, бо вона дає можливість українській нації доцільно та раціонально в найкоротший час вибороти собі визволення та незалежну державність. Коли національна диктатура виконає своє завдання, то в Україні встановиться нормальний лад на засадах народоправства. Українська нація цілком вільно зможе виявити волю через представницькі органи, а її суверенність буде розподілена між головою держави, законодавчим тілом і вищим судом” [3].

Як бачимо, політична та соціально-економічна програма ОУН була досить реалістичною та з перспективою розвитку українського суспільства на демократичних засадах, чого ніяк не хочуть визнавати деякі сучасні дослідники. Зміна програми та устрою організації відбулася на Другому (Римському) Зборі ОУН, який проходив 27–29 серпня 1939 р. Очевидно під впливом тоталітарних режимів, що утверджувалися в світі у 30-х роках, ХХ ст., в державному будівництві зростає роль держави, фактично встановлено монополію на ідеологію та організацію політичного життя майбутньої України, характерним є утвердження принципу вождизму в самій ОУН, чого не було раніше [4].

Керівництво ОУН реалістично оцінювало міждержавні стосунки у Європі та світі. Ще у 1929 р., під час перебування у США, полковник Є. Коновалець говорив: “...про неминучість другої світової

війни, до якої наш народ мусить бути відповідно приготований” [4]. В переписці з полковником Р. Дашкевичем у серпні 1931 р. голова ОУН стверджував, що на Польшу нападуть Росія і Німеччина, тоді українцям на еміграції необхідно буде творити кадри військових офіцерів, а в краю розпочати терористично-диверсійну акцію проти поляків [5]. У 1937 р. Є. Коновалець передбачав: “Війна неминуха за яких два–три роки. Німецько-італійська вісь намітила розібрати Советський Союз і якщо Гітлер не збожеволіє з його імперіалізмом Великої Німеччини, то Україна матиме автономію і своє військо” [6].

Готуючись до майбутньої війни, оунівці стверджували: “Наша революція – це початок здійснення історичної місії України, ми несемо визволення слабшим від нас народам Сходу Європи, за те приєднуємо їх до нашої системи свободних політичних союзів і силою тієї політичної співпраці здобуємо для України належне їй місце в укладі політичних сил нової Європи” [7]. Основними ворогами України вважали наших історичних сусідів: “Використовуючи наявність большевизму і виступаючи водночас проти Росії і проти Польщі, Україна дістає слушну нагоду скінчити раз на все з нещасливою традицією хитання між Москвою і Варшавою і, вислизнувши з кліщів наших двох сусідок, здобути підпертя й союз поза ними. Крайня пора для України вийти у світ і голосно заявити свої домагання, усунувши всякі посередництва” [8]. Планувалося, що Україна стане важливим чинником у східноєвропейській політиці, стане на чолі та організує боротьбу всіх поневолених Москвою народів: “Українська справа є справою європейсько-інтернаціональною. Маємо всі дані ототожнювати наші інтереси з інтересами цілої Європи і спиратися на європейську солідарність проти Сходу” [9]. Діячі ОУН були переконані, що: “Самостійність України унормує рівновагу на європейському континенті в трикутнику – Україна – Німеччина – Італія, в парі з трикутником в Азії: Україна – Японія – Англія” [10]. Для здійснення цих постулатів Організація Українських Націоналістів у другій половині 30-х років ХХ ст. проводить активну міжнародну діяльність.

Не витримує критики твердження, що ОУН шукає союзників тільки з Німеччиною та її сателітами. Оунівці налагоджують співпрацю з військово-політичними колами Литви, Фінляндії, Англії, Японії, Хорватії та інших країн, які поділяли бажання українців стати суб’єктом міжнародних відносин, створивши суверенну державу.

Так, певні англійські кола бачили актуальним вирішення української проблеми. Ще у 1934 р. відомий журналіст Лянселот Лотон писав: “Ідея включення України в західноєвропейську систему справді спокуслива... Незалежна чи автономна Україна є неминучою для європейського економічного прогресу і для світового миру. Через Україну проходить найкоротший сухопутний шлях до Західної Персії та Індії. Якщо б вона одержала незалежність, це означало б кінець візантійських мрій Росії і її планів щодо Індії” [11]. 1 лютого 1939 р. у Лондоні на зібранні товариства Близького і Середнього Сходу він же стверджував: “...коли б повсталася сильна і незалежна Українська держава, то вона автоматично стане заборолом проти наступу Азії, як також запевнить вдержання європейської рівноваги” [12].

Німеччина вважалася природним союзником проти Польщі та Росії. В другій половині 30-х років ХХ ст. зовнішня політика III Райху робила враження, що метою німецького походу на Схід є звільнення народів СРСР від більшовизму. Так, 24 листопада 1938 р. на нараді у Парижі прем’єр-міністр Великобританії Чемберлен заявив, що Німеччина розглядає можливість розподілу СРСР, підтримуючи рух за незалежність України. 4 січня 1939 р. німецький посол у Лондоні Дірксен інформував, що англійський уряд не буде противитися німецькому походу на Україну, якщо війна йтиме під гаслом “самовизначення для українців” [13].

В тогочасній німецькій політиці щодо майбутнього України існували дві позиції: одні бачили місце України після розвалу СРСР у так званій “новій Європі” (Розенберг, Канаріс, Браухіч, Райхенау), інші (Гітлер, Борман, Гімmlер, Герінг) бажали повністю колонізувати її територію. Насправді, коли Гітлер твердив, що бажав би мати контроль над Україною не для підтримки її права на самовизначення, а для використання природних багатств і людських ресурсів [14]. Є. Коновалець та його соратники, ознайомившись з “Майн Кампф”, були не високої думки про Гітлера як політика і керівника Німеччини. Чільний діяч ОУН Р. Шухевич висловив таку думку: “Гітлер – напівінтелегентний, зарозумілий “юберменш” і дуже короткозорий” [15]. З огляду на це, слід зазначити, що ще у середині 30-х років під час чергового диспуту оунівці підтримали тезу, що

коли Гітлер прийде на українські землі, як загарбник, то "...ми миттю повертаємо нашу зброю й усі наші сили проти німців" [16]. Разом з тим в українському політикумі не згасала надія на допомогу Німеччини в майбутній боротьбі за незалежність України. Ще й українська преса підігрівала ситуацію, твердячи, що в планах Гітлера є: "Відсування чи пак недопускання до утворення на території сьогодняшнього Східноєвропейського Союзу якого небудь одноцілого і тривкого державного організму є в інтересі Німеччини. Крім того, розпад Східноєвропейського Союзу на окремішні національні держави (російську, українську, білоруську, грузинську, вірменську, тюркменську тощо), а також опанування східноєвропейських півострів Японією Німеччина радо привітала б" [17].

Геополітичні зміни у Європі з ініціативи Німеччини, Італії та фактичної згоди Англії, Франції призвели до розпаду ЧСР. На самому західному клаптику нашої землі повстала незалежна Карпатська Україна. Німецький рейхстаг прийняв рішення у м. Хусті відкрити консульство на чолі з Шплеттшесером [18]. Політичні сили Західної України в опублікованій спільній заяві одностайно виступили в захист незалежності Закарпаття [19]. У Львові відбулася велика демонстрація з гаслами: "Слава Україні!", "Ганьба чехам, ганьба ляхам, ганьба мадярам, хай живе соборна Україна!", "Хай живе Закарпатська Україна!", "Звідси повинно початися визволення України" – заявив голова ФНЄ Д. Паліїв на зібранні з нагоди подій на Карпатській Україні [20].

Втілення українських державотворчих планів у реальну політичну дійсність дуже схвилювало і насторожило наших ворогів. Румунська та польська влади кинулися зміцнювати свої позиції на окупованих землях. У січні 1939 р. на нараді у кабінеті міністрів Польщі під головуванням Ридза Смігли було дано завдання кожному міністру до 15 лютого підготувати план ліквідації української проблеми. Міністерство освіти планувало закрити ще існуючі українські навчальні заклади, міністерство комунікації – звільняло з праці 800 українців. На 1940 р. готувалася масова акція переселення українців на західні землі, а на їхнє місце хотіли переселити поляків. Ухвала Ради міністрів порушувала норми польського і міжнародного права [21]. Також проводилися масові акції щодо ліквідації ОУН. Взагалі відношення до українців польської влади напередодні світової війни характеризують слова президента Львова, д-ра С. Островського: "Не можемо українців виселити, як це зробили Совіти, масами переносючи українців на Сибір, зате ми схильні допомогти їм здобути власну державу, але за Дніпром" [22].

На Закарпатті несподівано першими проти українського війська – Карпатської Січі – виступили чехи. Учасник подій, відомий український публіцист, родом з Південної Волині, Улас Самчук, писав: "Банда чеських трусів, з назвою "армія", яка віддала власну батьківщину без єдиного стрілу, озброєна наймодернішою зброєю, нападає на беззбройну Карпатську Січ, вбиває, катує, ранених, знущається над арештованими, забираючи від них усе, що мають, до грошей, запальничок і ножики включно... Хто бачив їх вчинки в Хусті, не може знайти ніякого виправдання. Колоти портрети Шевченка, рвати чистий папір, топтати січову шапку, плювати на образ, стріляти з-заду на беззбройних цивільних, катувати, а то й добивати ранених, колоти багнетами трунів ..." [23].

З дозволу Німеччини Угорщина повністю окупувала Закарпаття, жорстоко розправившись із захисниками незалежності Карпатської України, при тому з'єднала свої кордони з Польщею, яка захопила деякі повіті колишньої ЧСР. Таким чином, фактично події на Карпатській Україні стали прологом Другої світової війни, тут зішлись інтереси потенційних агресорів – винуватців світового конфлікту.

СРСР не безпосередньо, але теж був втягнутий як зацікавлена сторона в ці події. В грудні 1938 р. Д. Ллойд-Джордж у розмові з радянським послом І. Майським висловив думку, що план Гітлера полягав у відторгненні од Польщі української частини, приєднанні і її до Карпатської України й створенні з цих двох територій власної Української держави. Наступним елементом у реалізації цього плану могла бути радянська Україна [24]. Сталін відреагував на це 10 березня 1939 р., виступаючи на ХУІІІ з'їзді ВКП(б), коли висміяв ідею приєднання радянської України із 30-мільйонним населенням до 700-тисячного Закарпаття. Причому він відзначив, що західні країни провокують загострення відносин між СРСР та Німеччиною. У Берліні відразу ж відреагували відповідним чином, дозволивши мадярам окупувати Карпатську Україну. Таким чином, почалося зближення двох тоталітарних режимів. Голова УНДО В. Мудрий змушений був констатувати, що

ця жажлива трагедія гри чужих сил коштом нашого живого організму викликала розгубленість та розчарування українців [25].

Тим часом загострилися також польсько-німецькі відносини. У 1938–1939 рр. відбулася низка взаємних консультацій представників міністерств закордонних справ Німеччини та Польщі. Німці заохочували поляків до спільного походу проти СРСР, пропонуючи спільну політику щодо України. Разом з тим німецький уряд неодноразово намагався вирішити питання спірних територій шляхом переговорів та проведення плебісциту серед населення північно-західних земель Польщі. Поляки відповіли словами президента І. Мосціцького: “Поморська земля і морський беріг з його портами – це фундаменти господарської й політичної незалежності Польщі. Вони є вартостями, для яких нема ціни. Вони є повітрям і сонцем державного життя Польщі. За збереження тих вартостей на віки за Польщею, – ми готові нести найбільші навіть жертви” [26].

Очевидно, що в прогнозованому збройному конфлікті з Німеччиною поляки розраховували на допомогу Англії, Франції та СРСР, з якими у них були підписані міждержавні угоди. Гітлер розцінив таку позицію, як ворожу, і 11 квітня 1939 р. прийняв рішення про напад на Польщу (план “Вайс”).

Військово-політичні кола Німеччини передбачали у майбутній війні використати український фактор. Так, 2 травня радник німецького МЗС П. Кляйст відзначав: “Ідеальним було би, якщо б конфлікт із Польщею був виконаний не з боку Німеччини. На теперішній час ми у Берліні обговорюємо питання включення у цю справу України” [27]. В результаті шеф абверу (військова розвідка і контррозвідка) Канаріс активізує контакти з українськими політичними колами. На той час абвер вже проводив таємний вишкіл декількох сотень українців (так званих “борців за волю”), які з початком війни в складі загону ВВН під командою полковника Р. Сушка як допоміжна формація діяли проти поляків. Але не завжди військові були поінформовані про плани політиків. 22 серпня Гітлер у виступі перед командуванням Вермахту признався: “3 осені 1938 р я вирішив йти разом зі Сталіним... Сталін і я – єдині, хто дивиться лише у майбутнє. Найближчими днями на німецько-радянському кордоні подам руку Сталінові і разом з ним почну новий розподіл світу...” [28].

Своєю чергою Сталін 19 серпня на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) розкрив свої плани: “...виснаження ворогуючих сторін у збройному протистоянні дасть СРСР широке поле діяльності для розвитку світової революції”. В розмові з генеральним секретарем виконавчого комітету Комінтерну Г. Димитровим диктатор довірливо поділився планами: “Ми не проти, щоб вони побились добряче і ослабили один одного. Ми можемо маневрувати, підштовхувати одну сторону проти іншої, щоб вони добряче побились” [29].

23 серпня 1939 р. пактом Молотова-Ріббентропа Німеччина уникала війни на два фронти, мала надію на допомогу від свого союзника стратегічною сировиною та матеріалами для успішного ведення воєнних дій. Але керівництво СРСР не бажало миттєво виконувати підписані угоди, тим самим Сталін, з початком німецько-польської війни, поставив Гітлера в умови одноосібного агресора. Його далекосяжні експансіоністські плани моделювали “визвольний похід” червоної армії у Європу. В таких умовах німецька військово-політична верхівка допускала декілька варіантів розвитку подій. З одного боку, німці були зацікавлені в антипольському повстанні українців, що мало пропагандистське значення у польській кампанії. З іншого, – воно не повинно було поширитися на радянську Україну. На нараді в Гітлера 12 вересня було вирішено стимулювати українських націоналістів до дій пропозицією створити Західноукраїнську республіку. Канаріс у Відні відбув зустріч з головою ОУН А. Мельником, в результаті якої Провід організації здійснює заходи щодо формування уряду Західної України, канцлером якого планувалося назначити О. Сеніка. Це без сумніву підштовхнуло радянську верхівку до формування на базі прикордонних округ Українського та Білоруського фронтів, які 17 вересня отримали наказ перетнути радянсько-польський кордон. Обґрунтовували вони напад на Польщу тим, що вона фактично вже перестала існувати, а червона армія бере під свій захист життя і майно населення Західної України і Західної Білорусії.

Такий блискавичний хід подій, який кардинально змінив геополітичну ситуацію на Сході Європи, був прогнозованим, але неприйнятним для українців. Голова УНДО В. Мудрий змушений був визнати: “Раніше ми орієнтувалися, що буде зудар західного світу зі східним – большевицьким. Ця концепція зійшла з платформи актуальності, бо західні держави ігнорують справи недержавних

народів. Ми тільки “сліпе знаряддя гри чужих сил”. Потрібно зберегти українську національну субстанцію” [30]. ПУН, своєю чергою, заявив: “За допущення червоної Москви в Європу – Німеччина несе велику історичну відповідальність. Цим актом вона зокрема (як у випадку з Чехо-Моравією й Карпатською Україною) уневажнила нею ж голошені гасла національного самоозначення...” [31].

Захоплення радянськими військами краю спричинило виникнення цілком нової суспільно-політичної ситуації в регіоні. Всі національні інституції ліквідовувалися, понад 20 тис. громадян переїхало в німецьку зону окупації у так звану Генеральну Губернію, де у Кракові зосереджувалися проводи українських політичних сил. Тим часом населення Західної України зазнавало тотальної радянзації. Дехто і сьогодні вважає, що: “Це був акт історичної справедливості, про який ...мусять знати сучасні та прийдешні покоління”. “Велика допомога надходила зі східних областей України. В міста і села краю завозили промислові товари, обладнання, продукти харчування, а головне – прибували кваліфіковані кадри, які брали безпосередню участь у творенні нового життя,” – згадує очевидець П. Тронько [32]. Інші так описують прихід перших “совітів”: “Кожну особу, що прибула з большевистського царства наші люди відрізняли вже з вигляду. Це були інші люди, з іншою зовнішністю, іншою поведінкою та іншою думкою. Люди, яких виховала 20-річна, найжахливіша й найбільш божевільна революція. Жінки командирів приїздили голі-босі й шойно в нас одягалися. Вони мали вигляд дівок з помосту. Коротко підстрижене волосся та грубо нафарбовані уста” [33]. “Для кращої ілюстрації наведемо власними очима бачені картини, – твердить відомий тогочасний публіцист Ю. Тарнович, – у Львівському театрі ставлять п'єсу Корнійчука “Богдан Хмельницький”. Приявні на залі большевицькі старшини з своїми жінками. Ті жінки, замість вечорових суконь, одягнені в нічні сорочки, на ногах чоботи з довгими холявами, на головах хустки, наче в колгоспі. В часі вистави говорять між собою ті “достойні” глядачі на весь рот, виймають з газет ковбасу, хліб і насолоджуються “виставою” [34]. Це підтверджує донька генерала М. Ватутіна, який у 1939 р. був начальником штабу Українського фронту: “Кстати позже знакомые рассказывали, как в 1939 году произошел конфуз, когда наши войска вошли в Западную Украину. Во Львове некоторые жены офицеров и государственных чиновников начали шеголять на публике красивыми кружевными нарядами, которые оказались ...ночными сорочками и пеньюарами западного производства, ранее не доступными советским женщинам! Во дикари мы были...” [35].

Незважаючи на два десятиліття жахливих більшовицьких репресій, які були направлені насамперед на свідомих українців, в багатьох українських громадян збігалися думки і устремління щодо надії жити у вільній власній державі. З цього приводу показовими є свідчення відомого львівського вченого-германіста Б. Задорожного: “На квартирі мого батька жив офіцер зі Східної України. Коли вже почалася війна, батько цілком випадково знайшов за картиною листа від цього офіцера. “Михайле Івановичу, – писав він, – я не мав можливості сказати вам, що у мене такі ж погляди, як і у вас. І таких, як я, у нас мільйони. Животіємо, пригноблені радянською владою...” [36].

Напередодні німецько-радянської війни населення України мало надію на швидкий розвал СРСР, адже багато людей не бажали воювати за “комісарів і колгоспи”. Тим часом Сталін був заскочений тим, як Гітлер відносно легко окупував Західну Європу. Радянське керівництво усвідомлювало, що всі їхні плани підготовки до війни у Європі може нейтралізувати організований український націоналістичний рух. Тому спецслужби більшовиків ще у 30-х роках заслали до Проводу організації декількох своїх агентів. Добре розібравшись в діяльності та у взаємовідносинах членства ОУН у 1938 р. був ліквідований Є. Коновалець, а у 1940 р. – інспірований розкол ОУН. Наказ давав сам Й. Сталін: “Наша мета – обезголовити рух українського фашизму напередодні війни і змусити цих бандитів знищувати один одного в боротьбі за владу” [37].

Незважаючи на несприятливі об'єктивні історичні умови оунівці вперто наближалися до поставленої мети. Революційний провід на чолі з С. Бандерою вже у грудні 1940 р. у Маніфесті виклав свою політичну програму. Вона була розвинута на II Великому Зборі (Краківському) ОУН у квітні 1941 р. Суть її полягала в тому, що націоналістична організація проводила революційну боротьбу за здійснення національної революції, внаслідок якої утвориться Українська суверенна держава. Без огляду на всі територіально-політичні зміни, які можливі на Сході Європи, українські націоналісти бажали встановити справедливий лад на руїнах СРСР під гаслом: “Воля народам, воля

людині!” [38]. ОУН(Б) розгорнула інтенсивну військову підготовку своїх кадрів, передбачаючи збройну боротьбу за визволення України. Також проводилися заходи на об'єднання усіх українських політичних сил у Всеукраїнську раду на демократичній парламентарній основі, яка мала сприяти створенню майбутніх органів влади у самостійній Україні. Німецько-радянська війна дала змогу оунівцям скликати зібрання близько ста відомих громадян у Львові, на якому 30 червня 1941 р. проголосити Акт відновлення Української Держави. Він став історичним етапом на шляху національного державотворення і безпосередньо сприяв продовженню національно-визвольної боротьби в роки Другої світової війни та після її завершення. Незважаючи на критику супротивників і невирішену проблему в роки Другої світової війни державності України, є всі підстави вважати українських націоналістів – борцями за волю українського народу у власній незалежній державі.

Очевидно, що мрії українців здійснилися через 50 років, у 1991 р. Але тільки в наші дні закінчився перехідний етап від тоталітарного минулого до демократичного майбутнього. Тому маємо все зробити для того, щоб достойно жити в оновленій Європі у XXI столітті. Право на це матимуть ті, хто вивчить уроки історії, примиривши мертвих з живими і ненародженими співвітчизниками.

1. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: Документи і матеріали. В 3 т. / Упор. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен, 1983. – Т. 2: Міжвоєнний період. – С. 394. 2. ОУН в світлі постанов Великих зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: 36. документів. – 1955. – С. 6–10, 12–15; 3. Розбудова нації. – 1929. – № 8–9. – С. 255, 277. 4. Задорецький П. Фрагменти з діяльності полк. Є. Коновальця за часів його поїздки по Америці // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 836. 5. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 121, оп. 3, спр. 1020, арк. 17. 6. Бачина-Бачинський Є. Євген Коновалець у Женеві: Витяг із щоденника // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 745. 7. Колодзінський М. Українська воєнна доктрина. Ч. I. – Торонто, 1957. – С. 8–9. Ярій Р. Зовнішня політика // Розбудова нації. – 1930. – № 9–10. – С. 225. 9. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф. 6, оп. 1, спр. 265, арк. 75. 10. Центральний державний архів вищих органів та управління (ЦДАВОВ) України, ф. 3833, оп. 3, спр. 1, арк. 49. 11. Цит. за: Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 871; 12. Центральний державний історичний архів (ЦДІА) України, м. Львів, ф. 344, оп. 1, спр. 78, арк. 18. 13. Прокоп М. Українська справа на тлі підготовки війни 1941–1945 // Сучасність. – 1961. – № 7. – С. 93. 14. ЦДІА України, м. Львів, ф. 344, оп. 1, спр. 78, арк. 19. 15. Оксана. Спомини львов'янки // Визвольний шлях. – 1970. – Березень. – С. 333. 16. Ляхович Є. Праця ОУН у Лондоні 1933–1935 років // Визвольний шлях. – 1973. – Жовтень. – С. 1188. 17. Діло. – 1939. – 13 січня. 18. ЦДІА України, м. Львів, ф. 344, оп. 1, спр. 132, арк. 1. 19. Робітничий Голос. – 1938. – Жовтень. 20. ЦДІА України, м. Львів, ф. 205, оп. 1, спр. 439, арк. 198, 203. 21. Siwicki M. Dzieje konfliktów Polsko-Ukraińskich. T. I. – Warszawa, 1992. – S. 270–272. 22. Діло. – 1938. – 26 жовтня. 23. Цит. за: Жив'юк А.А. Між Сциллою політики і Харібдою творчості: громадсько-політичний портрет Уласа Самчука: Монографія. – Рівне: “Ліста-М.”, 2004. – С. 46. 24. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) – К.: Видавничий дім “Альтернатива”, 1999. – С. 317. 25. Діло. – 1939. – 26 квітня. 26. Новий час. – 1939. – 1 липня. 27. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). Львівський національний університет ім. Івана Франка; Канадський інститут українознавчих студій Альбертського університету. – Львів, 2003. – С. 28. 28. Високий замок. – 2005. – 7 травня. – С. 6. 29. Кучер В. Вересень 1939 р. війна проти Польщі: удар зі Сходу // Історичний журнал. – 2004. – № 9. – С. 16–17. 30. ЦДІА України, м. Львів, ф. 344, оп. 1, спр. 27, арк. 6–7. 31. ЦДАВОВ України, ф. 4331, оп. 1, спр. 2, арк. 70. 32. Тронько П. Я бачив це на власні очі (вересень 1939 р. на Західній Україні) // Історичний журнал. – 2004. – № 9. – С. 82. 33. Західна Україна під большевиками. IX. 1939–VI. 1941: Збірник / За ред. М. Рудницької. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Америці. – Нью-Йорк, 1958. – С. 27. 34. Бескид-Тарнович Ю. На згарищах Закерзоння. – Торонто: Вид-во “Лемківщина”. – С. 42. 35. Факты. – 2004. – 16 апреля. – С. 27. 36. Високий Замок. – 2004. – 26 червня. – С. 9. 37. Судоплатов П. Спецоперації. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы. – М., 1998. – С. 39. 38. ОУН в світлі постанов... – С. 24–27, 31.